

Dima Abdulrahim inddrager forholdet mellem det første og det andet eksil. Palæstinensiske kvinder har oplevet først at leve i flygtningelejre i Libanon og senere i (det tidligere) Vestberlin. Abdulrahims bidrag er vigtigt, fordi det viser at opfattelsen af „traditionelle“ kønsrelationer er statisk, og at kønsrelationer aldrig er de samme til alle tider, men tværtimod kontinuerligt transformeres. Hendes bidrag rummer endvidere en velrettet kritik mod vestlige feministers (velmenende) hjælpeforanstaltninger til muslimske kvinder. Krisecentre har tilbudt muslimske kvinder en flugtmulighed, men har omvendt ikke tilbudt nogen retrætemuligheder, ofte med total isolation til følge. Hazel Summerfield bidrager også til debatten om „muslimske kvinder“. Ved en sammenligning af to muslimske grupper i Østlondons Tower Hamlet-kvarter gøres der op med stereotypen af den muslimske kvinde. De muslimske kvinder fra Somalia har i langt højere grad end deres Bangladesh-med søstre mulighed for skilsmisse og netværkstøtte – og deraf følgende færre psykiske helbredsproblemer! Samtidig har Somali-kvindernes bedre engelskkundskaber gjort det lettere for dem at udnytte modtagersamfundets muligheder. Og de har i modsætning til kvinderne fra Bangladesh åbnet sig mod det engelske samfund, mod andre migrantgrupper og mod det engelske arbejdsmarked allerede i første generation. Parminder Bhachus bidrag handler om asiatiske migrantkvinder i Storbritannien – men måske endnu mere om vestlig vanetænkning omkring fænomener som f.eks. purdah og brudepris. Sådanne fænomener er i litteraturen stort set kun beskrevet som kvindeundertrykkende og fuldstændig uden for kvinders kontrol. Set „indefra“ er det imidlertid tydeligt, hvordan asiatiske kvinder generelt har visse handlemuligheder – som oftest udnyttes optimalt i migrationssituationen. Bhachu har endvidere plads til selvrefleksion og ikke mindst selvkritik. Der er, siger hun, en tendens blandt „etniske“ minoritetsforskere til at fremhæve økonomiske og uddannelsesmæssige succeshistorier. Og det er selvfølgelig legitimt nok at ville skrive sig op imod det generelle negative billede, vestlige medier – og forskere – ofte bidrager til. Men det, der er behov for, er mere varierede studier, der omhandler de forskellige og komplekse migrationserfaringer.

Her er vi imidlertid ved et af antologiens problemer. For vi får – selvfølgelig – et kom-

plekst billede af verdens migrantkvinder, når hvert enkelt bidrag omhandler en specifik flygtninge/indvandrergruppe. Men det kommer let til at ligne et varehuskatalog, fordi vi ikke får forskellige synsvinkler på den samme migrantgruppe. Og sådan ender antologier ofte med at blive, når de – som denne – er baseret på en konference. Det står imidlertid den enkelte frit at lade sig inspirere af de forskellige tilgange til studiet af den kvindelige migrationserfaring. Den læser, der gerne vil introduceres til et komplekst problemfelt, får med andre ord noget for pengene, hvorimod den drevede migrationsforsker muligvis vil savne en mere gennemgående og snævrere fokuseret analyse.

Ninna Nyberg Sørensen
Center for Udviklingsforskning
København

MIRIAM E. CAMERON: *Living with AIDS: Experiencing Ethical Problems.* Newbury Park, London & New Delhi: Sage Publications 1993. 251 sider. ISBN 8039-4778-X hardback, pris £36.95. ISBN 8039-4779-8 paperback, pris £15.50.

For nylig blev der i København afholdt en konference under overskriften „AIDS: Ethics, Justice and European Policy“. Deltagerne, der fortrinsvis var filosoffer og læger, diskuterede hvilke etiske principper, der burde gælde på individuelt og politisk plan for bekæmpelsen af HIV-smitte. Desværre fik man det indtryk, at de fleste deltagere havde kastet sig ud i dette projekt uden skelen til, hvad der allerede er blevet tilbagelagt i diskussionen om etik og HIV/AIDS blandt smittede, pårørende, sundhedspersonale, jurister, frivillige organisationer og offentlige myndigheder i de sidste 10 år.

Filosofisk input er velkomment, men det hjælper, hvis det forholder sig til de berørtes virkelighed. I den sammenhæng kan man glæde sig over, at Miriam E. Cameron med den her anmeldte bog har sat sig for at dokumentere, hvordan 30 amerikanere – 25, der har AIDS og 5 pårørende – gør sig etiske overvejelser om at leve med HIV/AIDS som en del af deres tilværelse. Cameron, der er sygeplejerske og etiker, betegner sin bog som et bidrag til en „beskrivende etik“, der søger at klarlægge hvilke etiske værdier, folk egentlig baserer sig på i praksis.

På grundlag af serier af kvalitative interviews udleder Cameron et stort antal etiske problemer, der optager de interviewede – spørgsmål om „den rette måde at leve og dø på“, hvilket Cameron betragter som de ur-etiske spørgsmål. Emnerne, der berøres, strækker sig fra pengesager og medicinsk behandling til forholdet til familien og seksualpartnere. De interviewedes historier fremlægges redeligt og vedkommende gennem udstrakt brug af citater, men med meget lidt analyse og diskussion. Det er ikke altsammen lige interessant og ikke altid indlysende, at det etiske aspekt er det centrale. Selv med Camerons brede definition på etiske spørgsmål er det vanskeligt at se, at spørgsmålet, om det er forkert at kritisere sin læge, er lige så væsentligt som spørgsmålet, om det er forkert at udsætte andre for risiko for at blive smittet med HIV. Behandlingen af materialet er overfladisk, og helt besynderligt bliver det, når Cameron i forbifarten (s.210) nævner, at der er stor forskel på, hvad folk mener er det rette at gøre, og hvad de så gør. Her kunne analysen jo passende tage sit udgangspunkt.

Cameron konkluderer, at etikere i højere grad bør have øje for, hvordan individuelle forhold (tro, selvopfattelse, handlingsmønstre) præger de etiske overvejelser, som folk gør sig. Og det lyder jo rimeligt nok. Hvad Cameron derimod ikke har øje for, er, at individer er dele af et samfund, der betinger deres leveforhold og deres muligheder for at gøre sig etiske overvejelser. I Camerons fremstilling fremtræder sociale problemer såsom stigmatisering, homofobi, racisme, diskrimination, fornægtelse af AIDS, mangelfuld sundhedsvæsen, mangelfuld socialforsorg, fattigdom, boligmangel og stofmisbrug, som om de primært var individuelle, etiske problemstillinger. De spredte forsøg på at tegne samfundsmæssige – og samfundsetiske – perspektiver på materialet er helt utilstrækkelige, og bogens væsentligste bidrag til debatten bliver derfor at give stemme til mennesker, der lever med HIV eller AIDS. Og denne mission har bogen ud fra anmeldelserne at dømme også haft i USA.

Steffen Jöhncke
Organisationen HIV-Danmark
København

CONNIE CARØE CHRISTIANSEN og LENE KOFOED RASMUSSEN: *At vælge sløret – unge kvinder i politisk islam*. København: Forlaget Sociologi 1994. 120 sider. ISBN 8787-811-551. Pris 138 kr.

At vælge sløret er en refleksiv, velfunderet og anbefalelsesværdig bog, der beskæftiger sig med, hvorfor et stigende antal kvinder i Mellemøsten de sidste tiår har valgt at bære slør. Indledningsvis redegør forfatterne for, at de har ønsket kontakt med „offensive“ kvinder med et bevidst og engageret forhold til det at bære slør. Bogen gør det således klart, at materialet ikke udgør et repræsentativt billede af, hvordan unge muslimske kvinder formulerer sig i dag, men snarere er eksempler på, hvordan 8 unge kvinder, bosiddende i Tyrkiet, Ægypten og Danmark, har forholdt sig til islam som et overordnet projekt.

Forfatterne fremhæver tillige, at det empiriske materiale bygger på interviewsituationer, der mere har haft karakter af offentlige møder end af fortrolige seancer. Forfatterne er blandt andet blevet opfattet som repræsentanter for den vestlige kvinde, der skulle overbevises om islams kvaliteter. Sidstnævnte har på deres side ikke lagt skjul på deres feministiske holdninger.

I et hovedafsnit imødegås almindelige påstande om, at tilsløring skal tolkes som en undertrykkelse af muslimske kvinder. Snarere vidner den om sociale forandringer i den muslimske verden, hvori også islamistiske kvinder er aktører. De repræsenterer de første kvindegenerationer i den muslimske verden, der selv har kunnet læse og tolke islams skrifter. For kvinderne udgør islam et dannelsesprojekt. De ser de islamiske principper som værende fuldt forenelige med samfund, der befinder sig på et avanceret teknologisk og videnskabeligt stade. Samtidig indeholder de islamistiske kvinders tale en tredjeverdenskritik, som primært rettes mod Vesten, der fremhæves for sin rationalitet, men også som et område i moralsk opløsning, som hjemsted for imperialisme, materialisme etc.

Kvindernes islamopfattelse er tillige indvævet i en kønsdebat. De vender sig mod deres mødres roller og imod, at kvinden ses som et menneske stående under manden. Ifølge flere af kvinderne har mændene udnyttet islam til at undertrykke kvinderne. Det er ikke kvindernes opgave alene at forhindre det kaos i samfundet, som en offentlig udstillen af